

ФУНКЦІЇ ТЕРМІНА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена функціям термінологічної лексики в художньому тексті.

Ключові слова: *ампелографічні назви, дефінітивна функція, детермінологізація, детермінологічна лексика.*

The article is dedicated to the functions of terminological lexics in the work of literature.

Key words: *ampelographic names, definitive function, determinologization, determinological lexics.*

Сучасна українська літературна мова досягла рівня високорозвинених мов світу і здатна задовольняти всі найрізноманітніші потреби суспільства у сфері його виробничої, політичної, наукової, освітньої й культурної діяльності та в повсякденному спілкуванні.

Талановитий український народ силою свого розуму і багатючими можливостями рідної мови створив струнку систему термінологічної лексики на національній основі. У скарбницю української лексики ввійшли повноправні її скарби – науково-технічні та професійні терміни, які за будовою та способами термінотворення є різноманітними продуктами номінації.

Термінологічна лексика – це найдинамічніша структурно-семантична частина словникового складу мови. Терміни створюються шляхом термінологізації загальнонародної мови (*палець, ніжка, плече* – у технічній термінології), а також перетворюються у звичайні слова, шляхом втрати ними дефінітивної функції, тобто вони детермінологізуються.

Визначаючи суспільний характер мови, слід зазначити, що в мові є чимало такого, що сприяє пізнанню людиною об'єктивної дійсності і лягло в основу народження літератури. В ній мова виявляє себе як мистецтво, має здатність відтворювати навколишній світ своїми специфічними стилістичними засобами з метою не лише номінативно-інформаційного, а й художньо-естетичного впливу.

Актуальним у сучасній лінгвістиці тексту є дослідження про функціональні мовні одиниці, про їх семантичну структуру.

Мова постійно розвивається, удосконалюється, збагачується, оновлюється. В літературну мову потрапляє багато слів-термінів, які поновлюють собою загальномовний словник.

Термінологічна лексика активно збагачує і мову художніх творів. Письменники використовують терміни в їх прямому і переносному значенні при змалюванні відповідних ситуацій з життя людей певної галузі науки, техніки, професійної діяльності.

Термінологічна лексика, використана письменником у прямому значенні, виконує номінативну функцію. Проте вона не служить засобом називання певних наукових понять, у мові художнього твору терміни створюють враження реальних подій і фактів, допомагають сприйняти реалії ніби очима сторонньої людини – професіонала.

Професійна лексика українських виноградарів широко вживається як в усному мовленні українців на літературному і діалектному рівні (*чубук, лоза, вусик*, діалектне *зачепа, голова куща*, діалектне *гненник, жирующий пагін* тощо), так і в мові художніх творів з різною стилістичною метою:

1) Вона сприяє зображенню обстановки, в якій живе і діє персонаж твору, допомагає яскраво змалювати характер його роботи. Наприклад: “Ще одна виноградна

шкілка тут закладається, де під найдбайливішим доглядом будуть всі оці “шасли” та “піно”, “фіолетові ранні” та “красуня Цегледа”, “Італія” та “перлина Сабо [1, с. 94].

Тут ампелографічні назви (ампелографія – від грец. ампелос – “виноград”, графо – “пишу” – наука про види і сорти винограду) деталізують професійну мову виноградарів, а в художньому творі – допомагають розкрити характер праці людей, які вирощують виноград – цей дар щедрого південного сонця;

2) Професійна лексика створює повну характеристику персонажа через його мову: “Хіба ще з кучугур іноді підкрадеться хоч здалеку подивитись на маму, як вона йде, чаклує там над своїми “ізабелами”, “виноградними немовлятами” [1, с. 64].

3) Створює художньо-асоціативні образи в порівняннях:

“Як парость виноградної лози,
плекайте мову” [4, с. 272].

“Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.

У щастя людського два рівних є крила:

Троянди й виноград, красиве і корисне” [7, с. 266].

Введення термінологічної лексики до системи виражальних та образних засобів того чи іншого художнього твору з урахуванням об’єкта художнього зображення, індивідуальних особливостей творчого методу письменника, його естетичних уподобань і смаків тощо “пов’язане з розширенням тематичних об’єктів літератури, відображає зміни в мові народу” [2, с. 12].

Дефінітивну функцію термін виконує лише при спілкуванні науковців певної галузі, а також у терміносистемі, до якої належить.

Вийшовши за межі свого термінологічного поля, термін перестає бути терміном, оскільки свої спеціальні зв’язки він змінює на місце в полі звичайних предметів і явищ, тобто детермінологізується. В результаті велика кількість термінів починає функціонувати як звичайні слова, входить до активного словникового запасу всіх мовців, досить широко включатися у мовну тканину художніх творів.

Більшість таких детермінологізованих слів набувають різних відтінків – іронічного, жартівливого, зневажливого: фасад (про обличчя), фари (про очі), радіо (про рот), глист у скафандрі (про дуже худу людину).

Так, у повісті О.Гончара “Бригантина” професійний виноградарський термін чубук – “здерев’янілий стебловий живець виноградної лози, що використовується для розмноження винограду”, вживається навіть з демінутивними суфіксами. І такі форми цього терміна, як чубучини, чубучата характеризують мову трудівниці виноградарів, її ставлення до своєї професії:

“Одна каже: “Мої чубуки...”, друга – “чубучини, третя – “мої чубучата”, – це вже в котрої який характер” [1, с. 94].

Відбувається, таким чином, персоніфікація частини виноградної лози. І це дає можливість майстрові художнього слова передати характер своєї героїні.

Детермінологічна лексика продуктивно використовується в художньому тексті, збагачуючи та урізноманітнюючи стилістичні можливості мови. Крім номінативної функції, вона, потрапляючи до художнього середовища, входить до складу певної тропеїчної фігури (порівняння, метафори) або допомагає у створенні художнього образу героя: “Характер правильний – гібрид кобри з ящіркою” (О.Вишня).

Таким чином, термінологічна лексика, яка є органічним компонентом нехудожніх стилів, посилено проникає до стилю художньо-белетристичного у різноманітних жанрах, у тому числі і до жанру поетичного, поступово змінюючи там свої стилістично-виразові позиції.

Письменник – не тільки знавець мови, він активний учасник її розвитку, оновлення.

Уміння вживати детермінологізовані слова, будувати яскраві образи на основі термінів допомагає глибше оволодіти багатством рідної мови. “Це кохання – як грип. Пролихоманить і на два роки імунітет” (Ю.Щербак).

Імунітет – медичний термін – несприятливість організму до збудників заразних хвороб, до отруєння, стійкість організму проти зараження, отруєння. Медичний термін імунітет втрачає своє основне значення і вживається у значенні – “відсутність кохання”.

У результаті образно-метафоричного використання термінів (епіцентр журби, лекала шляхів, кардіограма душі, гангрена серця) у них з’являється стійке переносне значення.

Детермінологізовані слова стають важливим засобом реалізації відтінків експресії: “Такі рішення забуваються, щойно хлопець або дівчина одержують атестат зрілості і проковтують вірус жадання вищої освіти” (П.Загребельний).

Літературна мова може виступати посередником у процесі переходу терміна з однієї терміносистеми до іншої. Так економічний термін банкрутство – фінансова неспроможність, розорення – позбавлений емоційності. А в художньому тексті слово банкрутство вживається у переносному значенні: невдача, провал, розорення, крах з яскравим емоційним забарвленням.

Зміни в семантиці терміна в результаті образно-метафоричного і переносного його використання веде до утворення нових словосполучень, нових структурно-семантичних гнізд, центром яких є метафоризований термін: космічна швидкість, космічна універсальність, космічна висота, космічні масштаби, космічні сили.

У художньому тексті термінологічна лексика не змінює свою семантику, а виконує лише певну стилістичну функцію:

- З путі далекої вернувся машиніст,
- Укритий порохом, увесь пропахлий димом,
- До виноградника!
- Чи мільдюю часом лист
Де не пожований?
Ну, боротьбу вестимем” [4, с. 266].

Мільдюю – назва хвороби винограду.

Крім номінативної функції термінологічної лексики, широко використовуються потенційні можливості цієї лексичної категорії – створювати художній образ, який входить до складу певної тропеїчної фігури, порівняння тощо чи потрапляє в художньо забарвлене, експресивно піднесене художнє середовище. Наприклад:

І *винороб* колгоспу красномовний
Показував за *гроном* *гроно* повне,
Вживаючи, як фахівцям і слід,
Учених слів: *селекція*, *гібрид* [4, с. 266].

Термін – це продукт образного мислення людини, яка сприймає навколишню дійсність, формує наукові поняття при допомозі асоціативних зв’язків, пристосовуючи загальноживані слова для термінологічних найменувань.

Отже, термінологічна лексика – це найдинамічніша структурно-семантична частина словникового складу мови, яка продуктивно використовується в художньому тексті, збагачуючи та урізноманітнюючи стилістичні можливості мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О.Т. Бригантіна. – К.: Дніпро, 1973.
2. Карпова В.Л. Термін і художнє слово. – К.: Наукова думка, 1967.
3. Пентиліук М.І. Семантична структура мовних одиниць // південний архів: Філологічні науки. – Випуск X. – Херсон, 2001.
4. Рильський М.Т. Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1970.